

Милица В. ТЕСЛИЋ¹

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет²

Одсек за српску књижевност

Докторске студије

ТАЈНОВИТОСТ И СЕНЗАЦИОНАЛНОСТ СИТНИЦА И СКРОВИТИХ ПРЕДЕЛА И ПРОСТОРА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ МАЛИШАНА У ДЕЛИМА О ДЕЦИ И ЗА ДЕЦУ БРАНКА ЋОПИЋА

Овај рад бавиће се личним стварима у романима *Мађареће године* и *Глава у кланцу, ноге на вранию*, као и у неким од прича из *Прича занесеног дјечака* Бранка Ћопића. Деца, односно њихова машта и перцепција света, чине наизглед обичне и безличне ствари фантастичним. Унутрашњост торбака, одрпани ђачки кофери и торбе, крију за малишане у себи нешто тајанствено. Простори попут кућног тавана, млинова, планинских скровитих места, јендека и жбунова, место су где малишани распирују своју машту и тако оживљавају те просторе. Циљ овог рада је да прикаже да се, путем предмета и простора, може извршити карактеризација појединца или колектива.

Кључне речи: личне ствари, ситнице, машта, тајновитост, Бранко Ћопић, књижевност за децу

Увод

Дела која ће бити анализирана у овом раду за своје главне јунаке имају децу и младе – предшколску, школску децу а потом и већ поодрасле дечаке и девојчице на путу свог одрастања и ступања у свет одраслих. Два романа која ће бити споменута *Глава у кланцу, ноге на вранию* и *Мађареће године* свакако јесу класификовани као романи за децу, док остале наведене приче, које за своје главне јунаке имају управо децу и осветљавају њихов поглед на свет, њихово понашање, жеље, наде и снове се могу сврстати и у књижевност за одрасле иако у себи садрже елементе који могу бити интересантни и млађима и старијима. Како и сам Ћопић наводи, „за већину дела границе позрастима не постоје. Наравно, то не сме да се схвати буквално, јер, иначе, како би једно малено дете могло да разуме, рецимо, Чехова. Има, међутим, књига које су писане и за децу и за одрасле” (Ћопић 2017: 309). Тематика, језик, стил којим је неко дело написано одређује и њену читалачку публику, неке ствари ће младом читаоцу остати недокучиве или пак незанимљиве, док ће друге захтевати од одраслог да се присети свог детињства. А ове приче „које и нису искључиво приче за децу већ и за најширу читалачку публику свих узраста” (Марјановић 1986: 191) на сопственом примеру показују то да имају разновсну читалачку публику, која дело доживљаја на свој начин.

1 teslicmilica@gmail.com

2 Рад је настао у оквиру пројекта *Аспекти идентитета и њихово обликовање у српској књижевности* (178005), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Управо тај спој детета и одраслог човека чини ова дела пријемчивим, а оно што је интересантно је да „безбројна су, разноврсна и понекад збуњујућа дечја запиткивања, на која се не може увек лако одговорити: или зато што они којима се упућују немају довољно знања и умешности да одговоре на та питања, или зато што дете нема довољно предзнања и искуства да би могло разумети прави одговор на постављено питање” (Чаленић 1975: 20). Ако се посматра овај исказ, онда би се овај целокупан рад могао базирати на потрази тог одговора и из недостатка њега, произилазила би дечија машта, њихове претпоставке, жеља за истаживањем и уопште слика света као простора за трагање, откривање и сазнавање.

1. Простори

1.1 *Познати простори које је створио човек (кућа, колиба, обор, бунар, млин, учионица)*

Још од давнина, простор се може поделити на свој и туђ, познат и непознат. Из ових бинарних опозиција настаје и однос субјекта према простору, његовом изгледу као и намени. Дом се посматра као познати простор, нешто што је одређено и дефинисано, од стане онога који обитава у њој, нешто складно, уређено и фамилијарно. Одвајање од сопствене куће, представља својеврсну авантуру промишљања, упоређивања и доношења закључака у односу на познато. Ово се може уочити у роману *Глава у кланицу, ноге на враницу*, приликом посете дечака Бранка Ђопића, у пратњи свог деда Радета, кући Рашета.

„Ниже моје куће протеже се узана долина низ коју тече рјечица Јапра. С друге стране Јапре, под великим бријегом Лисине, види се пространа стара Рашетина кућа, окружена мноштвом споредних зграда: хамбара, кукурузана, појата и разних кућерака. Поред Рашета, у стрмој пољани, има још једна кућа која се с доње стране ослања на дебеле балване” (Ђопић 2016b: 13).

Речица Јапра представља визуелну баријеру познатог и непознатог, а опис пејзажа полако уводи у опис околине куће, да би се сужавањем слике, сва пажња усмерила, не на циљ путовања – кућу Рашета, већ једну другу кућу. Из ког разлога му та друга кућа привлачи пажњу? Дечак посматрајући ту кућу, покушава да према ономе што му је познато, изведе аналогију у односу на оно што види. Пажњу привлачи оно што је необично, ново, што се не подудара са шаблонима већ виђеног.

„Кућа с ногама, па још у њој и црквени појац, е, то је већ нешто у шта се до миле воље може гледати! Шта га знаш, ваља припазити, можда та кућа једном крене доље према Јапри. То бих баш волио видјети. Она чак има и мале четвртасте очи – прозорчиће, а тамни кров јој личи на црну накукуљену мараму баба Јеке” (Ђопић 2016b: 13).

Запиткујући, пропитујући свог деду, у недостатку одговара који би задовољио његову потребу за објашњењем света, дечак закључак доноси сам. Управо „Ђопићево осећање стварности, према томе, специфичног је типа: збиља му је подлога [...] трансформишу слику у нешто што није она сама у свом појавном облику” (Вучковић 1981: 215). Дакле, он у овом случају не нуди читаоцу кућу која лети по небу, већ приказује заиста постојећу сеоску грађевину, коју дете сагледава на другачији начин, те представља стварност кроз субјективну визуру детета.

Кућа се персонификује у одређеној мери па је део њене конструкције прихваћен као ноге, те кућа као живо биће, које се може кретати и мењати свој положај. Прозори су, због тога што пружају видик и својим обликом и позицијом

подсећају на очи, доведени у везу са њима, док је кров упоређен са већ познатом марамом старице, према месту на коме се налази. Јасно је свакако да и остале куће поседују прозоре, кров и остало, али ова је посебна из разлога што допушта дечаку да машта о њој и да јој приписује фантастичне могућности, и у реалности немогуће способности. Сећање на ову кућу као исечак из личног живота наводи и писац, те каже да „послије сам се чудео једној кући коју сам описао у роману. Била је на неким стубовима” (Ђопић 2017: 203), чиме се потврђује да инспирација за настанак књижевног дела је црпљена из детињства, личних сећања и осећања.

Међутим, није само туђа, далека, удаљена кућа погодна за развитац маште. Таван, иако припада кући, дакле познатом простору, приказује се као скровито место на којем се проналази мир и инспирација. Будући да се у тај простор не одлази често, јасно је зашто се таван бира као мирно и мистично место. Таван може служити за одлагање најразличитијих ствари, које ту дуго стоје током времена и тако представљају својеврсан простор за маштање. У роману *Мађареће године*, конвикташ Бранко Ђопић изговара следеће: „Опет се попех на своје старо скровиште на тавану и сједох писати. Пред очима ми је непрестано лебдјела Зора Кутић, мила, подсмјешљива, пуна молбеног ишчекивања” (Ђопић 1975а: 233). Он таван назива својим склоништем, што упуће на то да се ту осећа сигурно и пријатно. Овај простор допушта му да се дубље загледа у самога себе и да своје емоције и размишљања преточи у речи, те на тај начин таван не постаје директна инспирација, али подстиче развитак креативних способности оног који у њега ступи. И у приватном животу писца, таван је био место на коме се срео са књижевношћу, о чему каже да „једна од првих књига које сам у животу прочитао била је скраћено, најскраћеније издање ’Дон Кихота’. Нашао сам је на ујаковом тавану кад сам ишао у четврти разред основне” (Ђопић 2017: 152). Слично као и у претходно наведеном примеру, пишчева лична искуства додају се и преносе на литераризованог себе у делу, што је показатељ да се одрасла особа сећа својих реакција на просторе који су му се тада чинили инспиративни и тајанствени.

Слично као и када је у питању таван, мала, ушушкана места, на која ретко људи одлазе, деловала су углавном интересантније, још када би на таквом месту био неко ко је поседовао разна знања о свету који их окружује, она су се за малишане чинила нестварно занимљиво. Такав је случај са колибом чобана, Јована Брђанина, за коју приповедач Бранко каже „Икета и ја увијек смо се отимали око тога ко ће спавати у колиби заједно са Јованом, јер онда се наслушаш свакојакних прича. Јован је служио код многих сељака у околини и познавао је сва околна села, људе у њима, шуме, поља, ријеке, чак и стоку” (Ђопић 2016а: 42). Прича сама по себи може представљати субјективну визију света, дакле у њој ће се налазити једна трунчица маште, односно сопственог тумачења онога што се десило, док, према њиховом дечјем схватању, онај ко познаје природу и околину, познаје цео свет.

Још један од простора коме се може посветити пажња је обор, односно свињац. Он није инспиративан као таван, нити наводи на фантазирање као каква удаљена кућа или колиба, али има своју сврху у животима малишана. Свињац има двоструку улогу, он може бити и скровиште и место за бег од трагача – родитеља, дечје несуђене невесте или пак место где се кују планови у највећој тајности, јер заиста, ко би и помислио да тамо може наћи бегунца или дечака нежењу, а све и када би то трагач помислио, врло вероватно је да не би пожелео и да га тражи на том месту. У роману *Глава у кланицу, ноге на враницу* прасад која су

у обору изненађена су посетом новог госта, дечака Бранка, који бежи од своје невесте, девојчице која је дошла у посету, али прихватају га јер „убрзо видјеше да придошлица није баш тако опасна па је добровољно примише у своје друштво уз једно пријатељско и сложно: роке-оке, што на прасећем језику значило: нека остане, братац наш!” (Ђопић 2016а: 8). У другом случају, у роману *Мађареће године* свињац је послужио као својеврсни затвор за издајника дечака, а потом и као њихово место за окупљање – дакле мења се улога свињца. Дечачка дружина, избегавајући присуство Бобе Гице, одлази у свињац јер „откад га је Шкандал држао затворена у свињцу, Бобо је далеко заобилазио свој бивши затвор и више му се не би примакао таман да га тамо чека тепсија баклаве” (Ђопић 1975а: 142). У зависности од потребе и намене мења се и простор као и интеракција са њим, од основне намене, која је чување и узгајање домаћих животиња, он може имати позитивну или негативну конотацију у односу на то како га појединац доживљава. Својом представом о њему, дечаци му дају нови облик и намену која обичном посматрачу није очигледна.

Бунар, који се налази близу куће, школе или неког другог објекта са собом носи једну дозу мистичности. Својим изгледом, непрегледном рупом у којој се може налазити, ако је судити према машти, све и свашта, представља интересно место за окупљање. Народна веровања свакако имају своју улогу у овоме, па ће поп који кори Славка Туку у роману *Глава у кланцу, ноге на вранцу* рећи „да се иза бунара и око живица увијек вурњају ђаволи, оне рогате репоње” (Ђопић 2016а: 41), док је у роману *Мађареће године* приликом извиђања и откривања простора бунар неизоставна тачка те авантуре, и наводи се када се спомиње шта је све од суштинског значаја за леп боравак у конквиту. Како би избегли казну или умакли пред каквом невољом „ваља ти упознати и све ћошкове баште, стару чатрњу (бунар) у њој и све тајне пролазе у друге баште, дворишта и сокаке” (Ђопић 1975а: 98). У овом примеру запажа се и то да осим простора које је створио човек и природа је та која је од суштинског значаја за живот.

Када се јунаци одмакну даље од својих кућа, један од простора који им распирује машту је свакако – млин. У роману *Глава у кланцу, ноге на вранцу* он заузима битно место јер се око њега причају најразличитије приче, како му и само име каже – Кланац прича, а у њему станује млинар Дундурије, мистични, тајанствени и загонетни чичица.

„Док смо ми радознано разгледали унутрашњост млина, у коме се марљиво вртио и гласно брундао велики камени жрвањ, старац извади из пепела на огњишту румену погачу, само нешто мању од његова млинског жрвња, и поче да нам ломи големе комадешке” (Ђопић 2016а: 56).

Млин сам по себи представља простор у коме се дешавају фантастичне, неуобичајене ствари, он је локацијски одвојен од познатог простора и сам боравак у њему представља за малишане нешто спектакуларно. Чак и румена погача, на изглед обична храна, доживљава се као неуобичајена.

Променом намене неког простора он може добити другачији облик, односно јунаци који се у њему налазе могу га доживљавати на до тада неуобичајен начин. То је случај са учионицом, када се конвикташи у роману *Мађареће године* скупљају да слушају продукт свог креативног стваралаштва. Сада са новом наменом, када су се окупили, та иста учионица која им до тада није представљала интересантан простор „нам се сада чини као неко тајанствено туђе мјесто у које први пут улазимо” (Ђопић 1975а: 210). У учионици се мењају људи који би ту иначе били, мења се време и начин када се у њу улази и самим тим мења се и доживљај ње.

1.2 Природа као заштитна, авантюра и тајна

У једном од претходних примера, наговештено је да осим простора које је створио човек и који су му, рекло би се блиски, јер их је он начинио, исти тај човек мора да познаје своју околину, природу и све што се у њој налази. Њена улога се свакако мења у односу на то ко је у интеракцији са њом, зашто одлучује да проведе време у њој и са каквим закључцима одлази из ње.

Малишани бежећи од прута, неретко су у стању да утесну у крошњу дрвета, реку, шуму и тако сачекају да се љутња старијих умири. У роману *Глава у кланцу, ноге на вранцу* Икета бежећи од дединих батина „зажди преко дворишта и за трен ока успуза се уз храпаво орахово стабло и зарони све до паса у густу лиснату крошњу” (Ђопић 2016а: 19). Својим положајем у односу на земљу, крошња представља уточиште, а тиме што допушта младој особи да се сакрије у њој, од старијег човека, који врло вероватно нема више те вештине да се успентра на дрво, и на тај начин природа представља чувара детињих несташлука.

Када је у питању природа, „све што је доживљено и виђено на стазама завичаја, у кутку родног села, пашњака, реке, у друштву људи, међу биљем и животињама, представља пишчево духовно богатство” (Башчаревић 2016: 109). И заиста природа, то враћање завичају, реци, брдима и своме селу, обележило је Ђопићево стваралаштво, али она није само простор у који се одлази како би се сакрили. Природа представља и простор у коме се малишани играју, истражују и забављају. Поласком у школу малишанима се пружа прилика да започну своје истраживање околине, која им је до тада, будући да нису напуштали дом на тај начин, била недоступна. У роману *Глава у кланцу, ноге на вранцу* Славко Тука, ђак понављач, учи ђаке прваке како би требало да изгледа њихов повратак кући, те их упознаје са тим „да се из школе не мора одмах распалити правац својој кући, старим познатим путем. Може се ту и заобићи околом, уским и тајанственим путевцима кроз шумарке и гајеве па преко рјечице Јапре и кроз густу шарку опет на пут који ће те довести кући, задуваног, чупавог и изгребаног. Уз пут се, свакако, ваља и поиграти, без тога би било досадно” (Ђопић 2016а: 25). Пут који је човек уредио је функционалнији, проходнији, њиме се брже стиже, али пут који захтева пентрање, скакање, провлачење, пружа малишанима могућност да буду креативни, да налазе сопствена решења и превазилазе материјалне природне баријере.

Природа допушта дакле игру, забаву, проматрање, уочавање, она постаје простор који је слободан и неистражен. У каснијем школовању, у овом случају приликом одласка у конвикт у Бихаћ, у роману *Маџареће године* они се одвајају од своје куће, родног места а самим тим и од већ познатих природних благодети. Наредни пример сведочи о жељи малишана да је и даље откривају и да њен сањарски карактер не престаје ни када они полако крећу да одрастају. Овде није околина представљена као неистражена, већ као простор који има способност да одушевљава и подсећа на већ познато.

„Околина Бихаћа за нас, дјецу са села, била је још интересантнија и милија од саме вароши. Тамо је било безброј брежуљака за шврљање, ледина за играње, дивих извора и воћњака који су слабо чувани. Тамо смо се некако осјећали као да смо поново дошли у своје рођено село на недјељни одмор” (Ђопић 1975а: 99).

Природа, као непозната, неистражена погодна је дакле за истраживање, игру, трагање, док са друге стране одласком у већу средину и одвајањем од ње, она постаје нешто познато и блиско чему се ликови враћају као сигурном и спокојном.

2. Лични предмети

2.1 Обућа, одећа, постојељина (пациче, ципеле, опанци, кошуља, шал, капа, пешкир, ћебе, јасиук)

Гардероба, обућа, детаљи које лик поседује, начин на који их он употребљава могу допринети његовој карактеризацији, тако што показују његов однос према датој прилици, месту на коме се налази, начину на који то носи. Промена гардеробе може симболизовати и промену стања лика, односно једну нову етапу у његовом животу, са тим у вези, полазак у школу је један од важних животних момената у животу појединца, јер се он тада осамостаљује, сусреће са непознатим и одваја од своје породице. Ако се узме у обзир да су малишани Ђопићевих дела деца која припадају свету природе, ливада, који се играју поред обора, бунара и животиња, школа се може посматрати и као место за које је потребно променити и прилагодити своју спољашњу појавност. Нове околности захтевају нови изглед, што је донекле очекивано, али коначни резултат може бити и комичан, јер особа себе до сад није видела у таквом издању. Такав је случај са дечаком Бранком Ђопићем у роману *Глава у кланцу, ноге на вранцу*, када полази у школу, и када каже следеће:

„Мама ми је испробала нову личку капицу и кошуљу, а дјед лагане опанке опутњаше. Кад сам се тако уредио и накинђурио, личио сам на малог кочоперног пјетлића 'ђуђана' црвене кресте” (Ђопић 2016а: 11).

Одећа је дакле та која онеобичава лика, смешта га у неки нови свет и мења оно на шта је навикнуто. У нескладу личности и његове спољашњости ствара се комични ефекат. И у овом примеру, слично као када је угледао кућу која има ноге, дечак себе пореди са познатим појмом – петлићем и на тај начин препознаје сличности између себе и њега. Када Икета бежи од куће, у истом роману, он не изгледа тако како је изгледао када је отишао, те ће деда Раде када га пронађе рећи да „тамо, на кочијашком сједишту понамјестио се некакав дјечак у грдно великим чакширама од старог шаторског крила. Поклопио се големом клемпавом шеширчином, једва му се очи виде, а тако је замазан као да се три године умивао није” (Ђопић 2016б: 34). Те велике панталоне сугеришу да оне нису намењене Икети, као ни шешир који носи на глави, али га одређују тако што га смештају у нови контекст. Предимензионирана гардероба, недовољна брига о личној хигијени, могу указивати на његов тренутачни стил живота, манире и понашање уопште.

Социјално стање се веома јасно и упечатљиво може приметити кроз нечије облачење. Можда и најупечатљивије се то приказује на примеру Дулета Дабића у роману *Мађареће године*. Приликом избацивања из конвикта он побројава своју гардеробу „ову сам кошуљу позајмио од Хамида, чарапе су Крстине, гаће Бајине, пешкир Бранков [...] Гле, молим те, па ја немам ништа своје” (Ђопић 1975а: 199). Иако он нема ништа своје материјално, навођењем предмета он открива да има пријатеље који су несебично поделили са њим све што они имају и на тај начин показали да су спремни и вољни да помогну свом другу. Његово тешко материјално стање још једном се истиче, када дечаци одлазе по Дабића, где је он „управо био опрао своју једину кошуљу и објесио је на висок сунцокрет да се суши” (Ђопић 1975а: 224). Однос дечака Дулета Дабића према стварима показује да их он цени, да води рачуна о њима и да упркос сиромаштву које је било присутно код свих њих цени оно што има и односи се према томе са великом пажњом.

Ондашње жене, домаћице, биле су уједно и кројачице које су облачиле своје укућане, а чак је и у школи изучавано како нешто створити, скројити и направити. Одевни предмети попут капе, шала, џемпера, рукаваци, дакле нечега што се плело, осликавали су и креативност онога који је то сачинио и потребу онога коме је намењено. У *Мађарећим годинама* приповедач каже да су „наше разредне другарице исплетоше на часу ручног рада шал за Дулу, џемпер, рукавице, двоје чарапе и капу с наушницама. Кад сам само видео онај жути шал, Зорин поклон, зажалио сам што ја нисам тако најурен па да ставим око врата ту чаробну мајсторију Зориних прекрасних ручица” (Ђопић 1975а: 204). Одевним предметима дописује се емотивна нота, оне нису само материјал који се обуче, већ у себи осим исплетене вунице имају уткано саосећање, љубав и креативност.

Детаљи и ситнице на одећи, често могу деловати и не баш толико битно, међутим они могу означавати управо супротно. Дечаци, очекујућин Крстин повратак, како би показали колико им се то дуго чинило и како су покушавали да прекину време, они кажу да „поново смо прегледали све своје задатке за сјутрашњи дан, испришивали пооткидану дугмад на капутима и кошуљама, очистили ципеле” (Ђопић 1975а: 153). Величина дугмади сугерише на то да се време Крстиног повратка чинило као вечност, и након свих већих ствари које су се могле урадити, поправити, скрпити, управо пришивањем дугмади истиче нестрпљивост.

Лични предмети би представљали нешто што је власништво те особе, што се не дели са другима и шта је самим тим јединствено, међутим када је реч о предметима за личну хигијену или просто свакодневни живот, они због своје обичности и неспецифичности могу створити пометњу. Те тако, једна од ситуација, када се Крсто у сред пометње „увуче у њихову спаваоницу и темељито им испретура и помијеша ћебад, јастуке и папуче” (Ђопић 1975а: 106) у ствари осликава колико су то битне ствари за функционисање човека – за личну хигијену, одмор. Иако свачије ћебе или папуче имају апсолутно исту функцију као и туђе – ипак оно сопствено се осећа као своје и посебно.

За разлику од претходних примера, који често, посматрани у контексту, могу имати комични, хумористички карактер, у причи *Замјена* предмет, у овом случају обућа, добија емотивнији, трагичнији тон. Осим што представља социјално стање, немаштину, сиромаштво, путем њих се осликава и однос брата и сестре. Приповедач говори, причајући о сестри, то да „њој су јесенас купили простране опанке да преко зиме може обути двоје вунене чарапе. Она зими слабо кад иде, а иначе добро чува обућу, па су јој опанци и сад читави” (Ђопић 1975b: 55). На овај начин сестра је приказана као пажљива девојчица која води рачуна о својим стварима, али и она која се држи куће. Није реткост да се деци куповала обућа која ће им потрајати више година и преносити се са детета на дете. Углавном би најстаријем детету била купљена нова обућа, коју би потом носили и млађа браћа и сестре, у овом примеру истиче се више девојчина пажња и однос према новим стварима, као и њен начин живота уопште. По доласку кући, брату су дати сестрини опанци, јер су његови већ уништени, тада он каже да „остављам јој у замјену своје страшне ципеле и крећемо наниже” (Ђопић 1975b: 56), ни не знајући да је то последњи тренутак када ће се сусрести са својом сестром, опанци су једино што му остаје као успомена на њу. Након повратка и спознаје да његова сестра више није међу живима, нити да јој се зна гроб, он је „крадом од свију, одних своје дотрајале ципеле и спустио их у младо жито, поред гроба непознате партизанке. Ставио сам их ћутке и свечано као да приносим жртву и као да, и с

ону страну гроба, вршим замјену с несебичном сестром чија се љубав још није угасила” (Ђопић 1975b: 57). У овој причи путем предмета – опанака и односа ликова према њима, брата и сестре, приказана је њихова емотивна повезаност, социјални статус, временске околности и извршена је њихова карактеризација.

2.2 Лични предмети (сат, кључ, торбак, кофер)

Неке од данас наиглед обичних, и свима доступних ствари, у то време били су реткост. То се види у случају сата старца Вука који „био је некад аустроугарски жандар и отуд је као успомену донио један велики џепни сат од сребра” (Ђопић 2016b: 23). Наизглед баналан, обичан предмет, условљава функционисање села и њених становника. Захваљујући њему, школарцима се решава једна велика мука – када устати и отићи у школу а да то не буде ни прерано ни прекасно. Сугерисањем да је Вук то донео као успомену, истиче се да је то редак предмет на том простору и да својим постојањем привлачи пажњу.

Кључ је један од предмета који својом величином не претендује да буде нешто од пресудног значаја, али узимањем његове функције, он је управо супротно. Кључ је можда и један од најупечатљивијих предмета који је у вези са Дулетом Дабићем у роману *Магареће године*. Ако изузмемо свежањ кључева, које ће Дабић имати приликом дечачког похода на уништење књижице, која им је загорчавала конквикташке дане, кључеви које он поседује за основни задатак имају да откључају места у којима се може пронаћи храна или учинити каква зврчка, јер „Дуле је у конвикту био познат по томе што је могао зачас да откључа сваки орман и сваки ђачки кофер. Сазна ли да у нечијем коферу има каквог јела или је да је неко од куће добио пакет с храном, готово је” (Ђопић 1975a: 107). У другом примеру, кључеви отварају кофере, ормаре, подрум са различитим циљевима, како и сам Дуле говори: „Један ми је за кофер Бобе Гице, јер он често добија пакете, а никог не части, па ја морам сам да се послужим кад он то не види. Други ми је од Смрдоњина ормара [...] Трећи ми је кључ од интернатског подрума, јер само се понекад увучем да поразговарам с купусном кацом...” (Ђопић 1975a: 179). Кључеви служе како би се сачувало или сакрило нешто битно и ограничио приступ других људи, и ма колико велико и снажно било то што се откључава, сандук, врата или шта слично, кључ је тај који је неизоставан. Када је у питању Јово Брдар – Шкандал код њега су кључеви управо одговорни за смену са првобитне позиције на којој је радио и они су поред свог затворског обезбеђења биле пресудне за бег затвореника. Јер су га разрешили те дужности „зато што су његовом неопрезношћу хајдуци дограбили кључеве и отворили врата, али је ипак примљен на рад у конвикт да не би остао без хљеба и службе” (Ђопић 1975a: 115). Непажња према том ситном предмету учинила је да се направи пропуст великих размера, односно бег затвореника зависио је од једног простор, малецног кључа.

Торба или торбак, како се наводи у овим примерима, представља могућност да се личне ствари, неопходне за функционисање појединца на неком другом месту, понесу. Унутрашњост торбака често је остављала дојам да се у њој крије нешто неочекивано и тајанствено – али углавном за онога чији то торбак није. Међутим, у случају који се наводи у роману *Магареће године*, показује торбе, кофере у којима се не налази оно што је очекивано. Па тако када Бобо Гица отвори своју школску торбицу „из торбака суну врабац и полетје према затвореном прозору” (Ђопић 1975a: 135) што засигурно није било оно што је Бобо Гица очекивао да ће наћи у својој школској торби, док други пример представља изневерена очекивања код других, а не ког онога чији кофер јесте, те тако „једини кофер који је

у конвикту био откључан и у који Дуле готово није ни завирио, то је био његов сиротињски кофер, без браве, готово празан [...] Крсто Бува зато је читаве једне године све што би добио од хране крио је у Дулин кофер, јер се овај никад није сјећао да ту привири” (Ђопић 1975: 108). То што кофер нема браву, упућује да у том коферу нема ништа вредно што би се могло узети, међутим, упркос томе баш из претпоставки Крсто успева да врати коферу своју првобитну намену.

У роману *Глава у кланицу, ноге на вранцу* садржина торбе интересантнија је и неочекиванија за оне који вире у њу него за њеног власника. Икета, хвалећи се да има лулу у торби, заинтересује своје посматраче, па „сви с поштовањем погледаше у његову голему торбачину у којој је било свачега више него школског прибор” (Ђопић 2016b: 8), тражећу ту лулу којој је понајмање ту било места.

Када су у питању торбаци одраслих људи, често старца и то непознатих, они у себи крију осим мистичности и једну ноту неизвесности, страха, шта би се у њима све то могло наћи.

„Пред торбацима старца дјечак је увијек застајао у непознатој треми и очекивању: шта ли се то крије унутра? Вадили су старци из њих свијетле металне луле, дуванкесе ишаране ђинђувама, мале машине са округлом месинганом главом. Било је унутра и малих клијешта, ножева и необичних кутија, које дјечак никад није држао у руци. И увијек је испод тих познатих стварчица цвјетлукло нешто дотле невиђено и непознато. Старац је увијек на дну торбака крио некакву тајанствену свијетлу стварчицу, коју он никад ником не показује и сигурно је негдје, кад је сам, дуго разгледа и држи на отвореном длану” (Ђопић 1975b: 38).

Непознато се увек чини као интересно, неухватљиво, много забавније од онога што се већ поседује. Посматрајући торбак одраслог човека, код малишана се може уочити и представа у томе да се ту крије нешто што он до сада није могао да види и пронађе. Та блистава, недефинисана и неодређена ствар коју непознати старац поседује, налази се на дну торбе, чиме се наглашава да она вероватно дуго ту стоји и да је од велике важности, будући да до ње треба трагати. Како би се овај опис учинио још страшнијим за заинтригираног малишана, посматрача, и како би се истакла важност оног што је у њој, „у крилу заспалога лежи кожни торбак, на њему старчева рука, раскречена и ружна као жаба” (Ђопић 1975b: 37), дакле нешто страшно, недопадљиво, одбојно, штити то скривено благо од очију посматрача.

У торби, и то оној сопственој, може се наћи велико изненађење, па тако разочарани и сневесели дечак у причи *Свирале*, који је мислио да није добио на поклон своје свирале од најменика који му их је обећао „скинуо је с клина већ забрављену школску торбицу и кад је завирио у њу, све на свијету заљуљало се и претворило у пијан сат: тамо на дну торбице, поред табле и читанке, лежале су старе најменикове свирале са плавим ђинђувама, најдраже свирале на свијету...” (Ђопић 1975b: 60, 61). Место на коме му је најменик оставио свирале је сигурно и припада једино дечаку, и он је знао да ће малишан у једном тренутку пронаћи свој дуго очекивани поклон, та у овом случају унутрашњост торбака представља сигурно и тајно место.

3. Ситнице

Оно што се уочава у романима и причама које су анализане су низови најразличитих ситница на које се може наићи, у роману *Глава у кланицу, ноге на вранцу* приповедач каже да приликом посете „млину пронађосмо још доста загубљених ствари: ексера, ножева, пушчаних метака, једне грабље без дршке,

бритву” (Ђопић 2016b: 62). Предмети који су пронађени карактеришу особу која живи ту, млинара Дундурија, његов неустрашиви дух и начин живота, његову способност да поправи и направи све што му је потребно, али и не превише велику уредност у свом дому.

У причи *Дућан*, за два дечака, брата, који желе да отворе свој дућан, све може бити погодно за продају, чак и најобичније смеће, остаци, уколико им се дода мало маште, они могу имати своју нову улогу. Па тако „у рупи за оставу креча млађи је пронашао цијев од зовине пушке. Радостан, предлаже да то буде топ, који ће вири-ти напоље кроз дућански прозор” (Ђопић 1975b: 63), а потом „из воћара и са сме-тљишта донијели су робу: црвљиве шљиве, комадиће порцулана, празну шкатуљу од шибица, свјетлוצаве каменчиће из суве вододерине” (Ђопић 1975b: 64). Све оно што је природа и човек одбацио као непотребно, коначно, неупотребљиво у рука-ма малишана постаје благо, мења свој изглед, намену и постаје важно. Како Мар-ковић наводи „деца се играју јер у својој илузији и представама не разликују реал-но од измишљеног. У игри је дете и радосно и забринуто, оно сања и делује, оно је у реалности и фантазији, и у свему томе као јединству које чини поетску стварност” (Марковић 1978: 7) те стога не чуди да су деца склона томе да трансформишу улогу предмета и да им дају нову намену и вредност.

Неретко је навођење низа ситница које су наизглед обично непотребне стварчице али се у поседу онога који их скупља претварају у његово благо. О томе можда и највише говори прича *Ризница малог миша*, где „у дубини између голих жила напола суве дивље јабуке, покривен зарђалим испрогризаним дном од канте спава зачарани свијет малог крмара Петра, званог ’Миш’” (Ђопић 1975b: 44). Овде се такође истиче придавање фантастичних или макар потпуно друга-чијих својстава стварима јер „у сумраку тога скровишта свашта би могло да се нађе: можда дукат, птичја јаја или нож са шареним корицама, а једног дана, тамо однекле из мрака под жилама, могли би да дођу и хајдуци са својим харамба-шом” (Ђопић 1975b: 44). За овога сакупљача најразличитијег отпада то предста-вља велику вредност, као да збиља сакупља нешто материјално вредно. Можда се баш из његовог односа према стварима које су материјално безвредне и исказује њихова важност, те „сваког дана отад, чим пронађе какву необичну стварчицу, Миш је носи у оно своје скровиште под јабуком. Ту се већ налази неколико ку-тија од шибица, хартије од дуванских паклића, комадићи црвена цријепа и мно-штво разноврсних каменчића свјетлוצавих и шарених” (Ђопић 1975b: 45). Он живи у нади и са неизвесношћу јер „ваљда ће се једног дана нешто ново и необ-ично показати у његовој ризници” (Ђопић 1975b: 45).

У роману *Глава у кланцу, ноге на враницу* низање ситница спаја природу и њену неиспитаност и неоткривеност и знање баба Јеке о травкама и биљкама где „та увијек насмијана старица вјечито је баратала којекуд по шуми, кроз њиве, по ливадама и околним брдима и брала љековито биље. Читава њезина кућа ми-рисала је на разне траве, које су у сноповима висиле по зидовима и о таваници. Имала је пуне сандуке разног сјемена и коријења, па лончића с лојем, зечјим и ја-завичијим салом и триста других чуда (Ђопић 2016a: 33). У овом случају, садржај сандука није пун каквог отпада или бачених ствари, он је пун продуката природе који могу да можда излече човека и који су у том контексту веома важни.

3.1 Ситнице у функцији успомена – споменар, фотографије

Књиге, записи, белешке могу имати велики утицај, како позитиван тако и негативан. У роману *Мађареће године*, једна свешчица задаје велике муке „дебела, тврдо укоричена свеска у којој сваком од нас припада по један лист: тамо ти је уписано име и презиме, а испод тога пазитељ записује твоје иступе и грешке за време учења” (Ђопић 1975а: 117), док је са друге стране споменар испуњен порукама, тај „тврдо укоричен албум на коме је златним словима, латиницом, уско штампано ’Поезие’” (Ђопић 1975а: 163) изазива потпуно другачије емоције. У том споменару има „налијељених сличица, цртежа, пјесмица, мудрих мисли, савјета и свакојакних потписа. Читав један музеј” (Ђопић 1975а: 165), док је у споменару Јове Шкандала још „једна много шаренија парада него у Зорином споменару” (Ђопић 1975а: 231). На овај начин се показује да ситне белешке, шврљотине, цртежи могу у односу на контекст другачије утицати на појединца и да иза тврдих корица свеске се крије један фантастичан свет.

Ситнице су и оне које чувају сећање и успомене, оне сажимају живот и подсећају на прошла времена. У Бранковој посети Зори, он каже да „послије ручка Зора ми показу своје књиге, хербаријум, кутију с безброј шарених ситница и хрпу фотографија. Сав збуњен и црвен, успио сам да украдем једну њезину сличицу” (Ђопић 1975а: 222). Та гомила фотографија у контрасту са једном коју је млади Бранко успео да сачува за себе показује њену важност. Поседујући ту фотографију, он ће моћи увек да се сећа Зоре и тог периода свог живота. Такође, када су у питању фотографије, оне се спомињу у причи *Сунчани свијети моје мајке*, где приповедач наводи да „нас троје, брат, сестра и ја, рано смо остали без оца. Ја га се једини донекле сјећам и кад понекад, кришом премјећући по мајчину ковчегу, наиђем на његову фотографију, гледа ме отуд познат насмијешен човјек у аустријској војничкој униформи с десном руком у бијелом завоју” (Ђопић 1975b: 72). Фотографије су окамењени тренутак живота, позив на сећање и враћање у прошла времена, слично је и са писаним записима, по којим стихом, цртежом на рубу папира. Ове наведене ситнице упућују на нешто изузетно велико – а то је сам живот.

Закључак

Кроз овај рад посматрани су простори и ситнице и однос ликова према њима. Простори су подељени на познате – оне које је створио човек, и непознате – оне који припадају природи. Њихова улога, од оне примарне, мења се у зависности од угла посматрача и онога који проводи време у њима. Ситнице се могу поделити на материјалне и нематеријалне, битне и небитне, позитивно и негативно окарактерисане. Лични предмети посматрани су у служби карактеризације ликова, њиховог психолошког стања, социјалног статуса и самог односа према њима. Уочио се и различит однос према истој ствари од стане појединца и колектива, као и деце и одраслих. Наглашено је да ситнице могу да имају већу моћ од великих ствари. Предмети своју секундарну функцију, у односу на ону свима очигледну, добијају у односу са оним ко их користи, а простори постају емотивно обојени и интересантни у зависности о погледа на свет појединца. Предмети и простори су они који интригирају појединца и који се мењају у интеракцији са њим, они га одређују и путем њих се он исказује. А у свету малишана, машта је неизоставни део стварности и чини да они постоје у свим својим варијантама.

ИЗВОРИ

- Ђопић 2016a: Ђопић, Бранко. *Глава у кланцу ноге на вранцу. Део 1*. Београд: Библиотека Блиц.
- Ђопић 2016b: Ђопић, Бранко. *Глава у кланцу ноге на вранцу. Део 2*. Београд: Библиотека Блиц.
- Ђопић 1975a: Ђопић, Бранко. Магареће године. *Босоного дјетињство*. Београд: Просвета, Сарајево: Свјетлост, Сарајево: Веселин Маслеша.
- Ђопић 1975b: Ђопић, Бранко. Приче занесеног дјечака. *Босоного дјетињство*. Београд: Просвета, Сарајево: Свјетлост, Сарајево: Веселин Маслеша.

ЛИТЕРАТУРА

- Башчаревић 2016: Башчаревић, Снежана. Продужено детињство у Ђопићевом стваралаштву. In: Тошовић, Бранко (ur.). *Детињство, младост и старост у Ђопићевом стваралаштву*. Banja Luka – Grac: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske – Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz, 107–120.
- Вучковић 1981: Vučković, Radovan. Zbilja, humor i lirizam u Ćopićevim romanima. *Kritičari o Branku Ćopiću*. Priredio Muris Idrizović. Sarajevo: Svjetlost, 214–234.
- Марјановић 1986: Marjanović, Voja. *Reč i misao Branka Ćopića: ogledi i kritike*. Beograd: Nova knjiga.
- Марковић 1978: Marković, Ž. Slobodan. *Zapisi o književnosti za decu*. Beograd: Naučna knjiga.
- Ђопић 2017: Ђопић, Бранко. *Кујем своју жицу: интервјуи и архивски документи*. Приредила Олга Красић Марјановић. Београд: Службени гласник.
- Чаленић 1975: Čalenić, Momir. *Književnost za decu: opšte odlike sa primerima*. Beograd: Interpres.

THE MYSTERY AND SENSATIONALISM OF LITTLE THINGS AND HIDDEN LANDSCAPES AND SPACES FROM THE PERSPECTIVE OF CHILDREN IN THE WORKS ABOUT CHILDREN AND FOR CHILDREN BY BRANKO ĆOPIĆ

Summary

In this paper, the spaces made by man and created by nature are singled out, and their basic purpose is emphasized in relation to how children perceive them and what purpose they assign to them. The personal items in question are in the service of characterizing the characters, their social status, describing their appearance and their character. The analyzed little things – arrays of objects – can have positive and negative connotations, and their role and value can differ when they are in the possession of adults and in the possession of children. Attention is also drawn to the importance of small things and their role and function. The children's experience of the world in general and their ability to transform ordinary objects into something spectacular, new, and mystical are emphasized. Furthermore, the writer, using the literalized self in these works, shows and remembers some moments that he experienced himself. Special attention is drawn to the children's need for research, play, imagination, and their subjective experience of reality and seemingly everyday, ordinary objects that do not attract the attention of adults.

Keywords: nature, children's literature, imagination, little things, childhood

Milica V. Teslić